

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Науково-методична лабораторія
«Освітньо-виховні системи Полісся»

**ДИДАКТИЧНА МОДЕЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ
В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО
ПРОСТОРУ (ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД)**

II частина

Монографія

(за загальною редакцією О. С. Березюк)

Житомир
Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
2014

Рекомендовано до друку Вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка, протокол №8 від 28 лютого 2014 року

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Антонова О.Є. - доктор педагогічних наук, професор Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Нагачевська З.І. - доктор педагогічних наук, професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Топузов О.М. - доктор педагогічних наук, провідний співробітник, директор Інституту педагогіки НАПН України

Дидактична модель професійної діяльності майбутнього фахівця в умовах інноваційного освітнього простору (технологічний підхід) (II частина), за загальною редакцією професора кафедри педагогіки О.С. Березюк (колектив авторів –Березюк О. С, Власенко О.М., Башманівський О.Л., Захарчук Н. В., Піддубна О.М., Л.О. Глазунова та ін.): Монографія / за ред. О.С. Березюк. - Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. - 256 с.

Колективна монографія присвячена дослідженню технологічного підходу в сучасній дидактиці. В авторських методиках, технологіях впровадження моделей дослідження науковці висвітлюють пріоритетні напрями технологізації освіти шкільної та студентської молоді, відбувається розкриття сутності та структури дидактичного процесу, технологій навчання, дидактичних інновацій в контексті сучасних вимог до педагогічного процесу.

Монографія буде цікавою і корисною для широкого загалу науковців та освітян - науково-педагогічних працівників, аспірантів, магістрантів, викладачів учителів загальноосвітніх закладів різного типу, студентів педагогічних вузів.

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів.

© Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка 2014
© Науково-методична лабораторія "Освітньо-виховні системи Полісся"
© Вступ –О. С Березюк

**ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ МАТЕМАТИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ
СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ**

Одним із ключових завдань дослідження стало з'ясування педагогічних умов формування складної особистісної якості майбутніх учителів - готовності до педагогічної діяльності, що забезпечує розвиток особистісного утворення старшокласників - їхніх математичних здібностей.

Умова - філософська категорія, яка виражає відношення предмета до навколишніх явищ, без яких він існувати не може. Умови становлять те середовище, оточення, у якому явище виникає, існує й розвивається [17, с. 259]- Н. Ф. Талізїна дає таке визначення: „умови -це обставини, від яких залежить наявність чи зміна будь-чого, що зумовлено ними" [16, с. 9] Таким чином, поняття „умова" трактується в двох аспектах: 1) як середовище, у якому перебувають; 2) як обстановка, у якій що-небудь відбувається [18]. Поняття „умова" застосовується для встановлення ефективності навчального-виховного процесу. Так, на думку Ю. К. Бабанського, ефективність педагогічного процесу залежить передусім від умов, у яких він проходить [1].

Відповідно до змісту і структури педагогічного процесу розрізняють педагогічні, дидактичні та методичні умови. У педагогіці вищої школи „умова - це те, що має деякий причинний вплив, деякий вплив на явище" [8, с. 320]. Педагогічні умови розкриваються через категорію для визначення системи форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, що об'єктивно склалися і необхідні для досягнення конкретної педагогічної мети [9].

У дисертаційній роботі О. А. Чемерис педагогічними умовами названо ті внутрішні та зовнішні причини, що зумовлюють підвищення рівня якості підготовки майбутніх учителів й піддаються корекції або компенсації в межах навчального процесу [19]. Н. В. Захарчук педагогічними умовами підготовки майбутніх спеціалістів називає особливості організації навчально-виховної діяльності, що діляться на три групи: соціально-професійні, організаційно-педагогічні та комунікативно-орієнтовні [5].

Педагогічними умовами формування готовності майбутніх учителів вважають: 1) оновлення змісту професійної підготовки шляхом розробки і впровадження в навчальний процес спецкурсів; 2) формування в студентів позитивної мотивації до професійної діяльності в ході вивчення диференційованих спецкурсів; 3) підвищення якісного рівня діяльності кафедри, а також моніторинг змін у процесі професійної підготовки [4].

На нашу думку, доцільно притримуватися єдиного (системного) підходу до визначення педагогічних і дидактичних умов, розкривати діалектичний взаємозв'язок загального й часткового в педагогічному процесі. З огляду на педагогіку як науку про виховання й освіту людини, теорію і технологію педагогічної діяльності, під педагогічними будемо розуміти такі *умови, що виявляють закономірності функціонування теоретичної моделі - педагогічної системи; такі обставини, які відповідно до поставлених цілей і сформульованих завдань забезпечують цілісну реалізацію структурних і функціональних компонентів цієї системи.*

У зв'язку з цим, педагогічні умови формування професійно-педагогічної готовності до розвитку математичних здібностей теоретично обґрунтовують особливості структурних і функціональних компонентів педагогічної системи „викладач - студент”. Відповідно до поставлених цілей така система забезпечує процес формування професійної готовності майбутніх учителів на функціональному та особистісному рівнях. До *структурних компонентів* педагогічної системи „викладач - студент” належать:

- педагогічні цілі - формування професійної готовності майбутніх учителів до розвитку математичних здібностей у старшокласників як складного (дворівневого) особистісного утворення, детермінованого педагогічними і математичними здібностями (обдарованістю), культурою педагогічного спілкування, педагогічною спрямованістю й свідомістю, особливим педагогічним мисленням і процесом учіння;
- структурована навчальна й наукова інформація про зміст (сутність) і структуру математичних здібностей у старшокласників; про теоретичні засади, дидактичні умови й технологію їх розвитку; про зміст, структуру професійно-педагогічної готовності до розвитку математичних здібностей в учнів старших класів; про закономірності формування такої готовності;
- способи та засоби досягнення педагогічних цілей - організація процесу професійного навчання студентів у формі навчально-математичної, науково-математичної, навчально-педагогічної та науково-педагогічної діяльності;
- студенти - їх зони найближчого професійного та особистісного розвитку, їхній рівень професійної готовності до розвитку математичних здібностей у старшокласників;
- педагогічно компетентні викладачі, які мають відповідні професійно-особистісні якості, є носіями цілей педагогічної системи, володіють засобами педагогічної комунікації, а також знаннями про закономірності та механізми формування професійної готовності майбутніх учителів до розвитку математичних здібностей в учнів старших класів.

Структурні зв'язки названих компонентів забезпечують досягнення поставлених цілей і детерміновані функціональними компонентами. До *функціональних компонентів* належать:

- гностичний - знання психології особистості та закономірностей її розвитку; зміст, структура, чинники, дидактичні умови й технологія розвитку математичних здібностей у старшокласників; теоретичні засади, педагогічні умови, компоненти дидактичної системи формування професійно-педагогічної готовності до розвитку математичних здібностей учнів старших класів;
- проєктивний - розроблення навчально-методичного комплексу з проблеми розвитку математичних здібностей у старшокласників, перспективне планування форм, засобів та методів педагогічної діяльності з метою формування професійної готовності майбутніх учителів;
- конструктивний - інформаційне та психологічне забезпечення процесу учіння студентів (навчально-математичної, науково-математичної, навчально-педагогічної та науково-педагогічної діяльності), визначення процесуальної складової професійної підготовки до розвитку математичних здібностей в учнів старших класів;
- комунікативний - створення в педагогічній системі суб'єкт – суб'єктних і міжособистісних відносин, структурування студентського колективу з метою цілісного формування професійно-педагогічної готовності як складного (дворівневого) особистісного утворення;
- організаторський - організація педагогічної діяльності викладача (цілісна реалізація її проєктувальної, управлінської та рефлексивної складових), що забезпечує процес учіння студентів, підготовку майбутніх учителів до розвитку математичних здібностей у старшокласників.

Взаємозв'язок структурних і функціональних компонентів педагогічної системи „викладач - студент" забезпечує її цілісність (рис.1).

Необхідність системного підходу та структурно-системного аналізу в розв'язанні поставленої проблеми обумовлюють трирівневу структуру системи педагогічних умов формування професійної "готовності майбутніх учителів до розвитку математичних здібностей у старшокласників. Перший рівень цієї системи формують закономірності становлення і розвитку особистості.

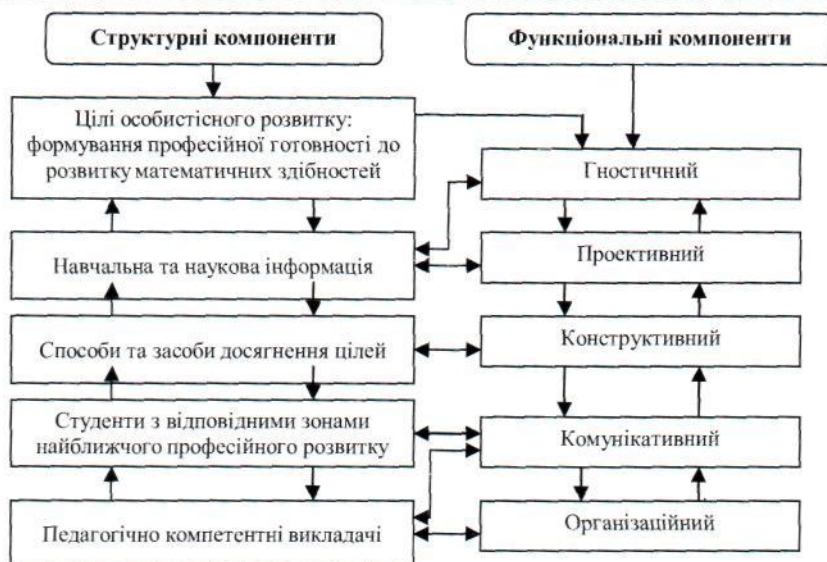


Рис. 1. Взаємозв'язок компонентів педагогічної системи формування професійної готовності вчителів до розвитку математичних здібностей у старшокласників

Перша закономірність (розвитку особистості в діяльності) полягає в тому, що формування соціально-психологічних новоутворень у студентів проходить у процесі повноцінної діяльності як особливої форми їхньої активності. Рівень розвитку цієї діяльності визначає рівень особистісного розвитку, у свою чергу, сформовані особистісні новоутворення забезпечують розвиток суб'єктної діяльності. Ми апелюємо до думки українського психолога В. В. Рибалка, згідно з якою особистість - це суб'єкт свідомої продуктивної діяльності та суспільної поведінки, індивід із соціально зумовленою системою психічних властивостей, що формується і виявляється у творчій та самоперетворюючій діяльності, спілкуванні, та опосередковує, регулює взаємодію людини з навколишнім світом [11].

Друга закономірність (урахування потреб та розвиток професійних інтересів) констатує, що зміст виконуваної студентами діяльності зумовлений їхніми потребами та інтересами. Саме від наявності професійних потреб та інтересів у найбільшій мірі залежить активність студентів у навчально-професійній діяльності, розвиток їхніх особистісних утворень, до яких належить професійна готовність. Тому одним із головних завдань має бути вивчення індивідуальних потреб і розвиток професійних інтересів студентів.

Третя закономірність (створення зон найближчого професійного розвитку) виявляється в тому, що розвиток особистості в

діяльності передбачає встановлення викладачем зон найближчого професійного розвитку студентів. Такі зони встановлюються в процесі колективної та колективно розподіленої діяльності студентів спільно з викладачем. У подальшому зміст педагогічної діяльності викладача полягає в переведенні студентів із зони найближчого професійного розвитку в зону актуального розвитку, де вони виконують діяльність самостійно. Третя закономірність репрезентує ключові положення культурно-історичної концепції Л.С. Виготського про становлення особистості шляхом присвоєння суспільно відпрацьованих способів діяльності [2].

Четверта закономірність (динаміка ціннісних орієнтацій особистості в діяльності) пов'язана з тим, що в студентів як суб'єктів навчально-професійної і науково-дослідницької діяльності змінюються ціннісні ставлення до об'єктів цієї діяльності. Водночас, ціннісні орієнтації забезпечують розвиток діяльності студентів, а отже, слугують внутрішніми детермінантами їх особистісного розвитку. Саме студентський віковий період (зрілої юності, ранньої дорослості) є сприятливим (сенситивним) для формування ціннісно-сміслових утворень особистості, у структурі яких чільне місце належить професійній готовності.

На нашу думку, у розв'язанні проблеми формування професійної готовності майбутніх учителів до розвитку математичних здібностей у старшокласників доцільно дотримуватися аксіологічної системи розвивальної професійно-педагогічної освіти, в основі якої принцип сходження особистості до самоактуалізації [12, с. 194] •

П'ята закономірність (опосередкованого виховного впливу): студенти не мають відчувати виховної дії викладача. Його виховні цілі мають бути прихованими, а виховний вплив - не безпосереднім (не прямим), тобто носити опосередкований характер. Посередньою ланкою для вираження виховної дії має бути спільно-розподілена діяльність викладача й студентів, яка поетапно приймає форму індивідуальної діяльності студентів. Таким чином побудований виховний процес закономірно перетворюється в самовиховання як процес становлення особистості студента. У цьому сенсі ми погоджуємося з думкою С. Д. Смірнова про те, що найголовніший прийом виховання - прийняття людини такою, якою вона є, без прямих оцінок і повчань [15]. Це зовсім не означає, що викладач має займати пасивну позицію. Як зауважує вітчизняний методист-математик З.І.Слепкань: „Головне завдання викладача - відкрити перед студентом широке поле вибору, яке часто не відкривається самим студентом через обмежений життєвий досвід" [14, с. 180].

На нашу думку, сутність виховного процесу полягає в забезпеченні системи педагогічних умов, дотриманні закономірностей функціонування педагогічної системи, націленої на становлення і

повноцінний розвиток культуросвіченої і культуротворчої: особистості. До критеріїв ефективності виховання відносимо розвиток особистості, що характеризує її генетичний вимір (задатки, здібності, обдарованість), діяльніший вимір (навчальна, навчально-професійна, професійна діяльність), індивідуально-соціально-психологічний вимір (мислення, спілкування, цінності, воля, характер).

Другий рівень системи педагогічних умов формування професійної готовності майбутніх учителів до розвитку математичних здібностей у старшокласників формують основні принципи розвитку вищої освіти.

Принцип фундаментальності освіти. Повернення до цілісного (системного) знання, створення єдиної теоретичної картини про світ, людину й суспільство, а також забезпечення єдності природонаукової і гуманітарної складових професійної освіти - слугують необхідною умовою цілісного професійного розвитку, формування професійно-педагогічної готовності як складного особистісного утворення. Світова культура, філософія, математика, фізика, психологія, педагогіка (дидактика і методика навчання), фізіологія та інші предмети мають складати програму знань майбутніх учителів, а результатом їх діяльності мають бути системні знання і „цілісний світ" (за В. І. Вернадським). Розкриті в нашому дослідженні зміст і структура професійно-педагогічної готовності як складного системного утворення зумовлюють потребу в реалізації принципу фундаментальності педагогічної освіти, оволодінні майбутніми вчителями фундаментальними науковими знаннями. На нашу думку, однією з ключових характеристик фундаментальних знань є володіння суб'єктом пізнання способами діяльності в процесі самостійного засвоєння нових для нього знань.

Принцип гуманізації освіти. Розгляд студентів виключно як об'єктів педагогічного впливу, авторитарна педагогіка, адміністративно-бюрократичний стиль управління, технократизація змісту освіти - головні чинники того, що в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців втрачається головний орієнтир - повноцінний особистісний розвиток. У результаті цього практично нівелюється таке особистісне утворення як професійно-педагогічна готовність. На сучасному етапі розвитку освіти її гуманізація є центральною складовою нового педагогічного мислення, що переглядає і переоцінює всі компоненти педагогічного процесу в світлі їхньої людинотворчої функції [3, с. 76]. Реалізацією принципу гуманізації освіти має бути „олюднення" процесу професійного навчання, де здобута майбутніми вчителями система знань набуває особистісної значущості. Однак, як засвідчує професійно-освітня практика, у переважній більшості принцип гуманізації освіти та механізми його втілення залишаються лише красивою педагогічною

теорією. Тут, на нашу думку, вирішальне значення має впорядкування діючої системи підготовки та відбору педагогічних і наукових кадрів для вищої школи.

Принцип гуманітаризації змісту освіти забезпечується зверненням до національної і світової культури, духовних цінностей, побудовою професійної освіти на засадах історизму - не як суми результатів сьогоденного знання, а як неперервного історичного процесу розвитку цього знання [14, с. 24].

Реалізація принципу гуманітаризації змісту освіти в процесі формування професійно-педагогічної готовності передбачає вивчення найзагальніших методів та принципів наукового пізнання, розв'язання проблеми походження теоретичних знань, формування в студентській молоді гуманістичних уявлень про людину й суспільство, а також знань про особистість і чинники її розвитку.

Принцип демократизації освіти передбачає децентралізацію, регіоналізацію в управлінні освітою, автономізацію навчальних закладів у розв'язанні основних питань діяльності, поширення альтернативних навчально-виховних закладів, систем навчання, перехід до державно-громадської системи управління освітою, співпрацю учитель - учень, викладач - студент у процесі навчання [7.с. 66].

Реалізація цього принципу в процесі формування професійної готовності майбутніх учителів забезпечується міжособистісними відносинами в педагогічній системі „викладач - студент”, педагогікою співробітництва й навчального діалогу, можливістю вільного вибору студентами варіативної частини навчальних планів і програм, професійно орієнтованих спецкурсів і факультативів. Утіленням принципу демократизації освіти є вільний вибір студентами розробленого нами спецкурсу „Формування професійно-педагогічної готовності до розвитку математичних здібностей учнів старшої школи”.

Принцип варіативності та альтернативності забезпечує студентам можливість вибирати освітні програми, самостійно визначати шляхи, способи і засоби оволодіння ними. Його назва походить від латинського *varians* - змінний, видозміна, різновид; *alternatives*- чергуватися, допускати одну з двох чи декількох можливостей. З огляду на проблему дослідження на перший план виходить формування професійної готовності майбутніх учителів як результату варіативної й альтернативної педагогічної підготовки. Це виявляється в організації, змісті, формах і методах навчання, оскільки для досягнення цілей особистісного розвитку всіх студентів потрібно застосовувати найрізноманітніші підходи та методи педагогічного впливу. Нормативною основою тут слугують прийняті освітні стандарти. На нашу думку, саме варіативність та альтернативність

уможливлюють цілісну реалізацію особистісно-орієнтованого підходу в професійній освіті.

Принцип інтеграції. Термін „інтеграція" (від лат. Integer - повний, цілісний, непорушний) розглядається як процес або дія, що має своїм результатом цілісність; об'єднання, з'єднання, відновлення єдності [10, с. 145-146]. Складна (тривимірна) структура особистості дворівнева модель професійно-педагогічної готовності як унікально: особистісної характеристики індукують різноплановість багатовекторність педагогічного процесу, застосування різних галузей знань. У зв'язку з цим, у професійно-педагогічній освіті має реалізовуватися принцип інтеграції, що передбачає перехід від створення в студентів диференційованого образу дійсності до синтетичного на основі міжпредметних зв'язків, упровадження інтегративних дисциплін на всіх рівнях навчання [7, с. 235]-

До інтегративних дисциплін належить розроблений нами спецкурс, оскільки його теоретичну основу складають різні галузі знань: історія математики (етапи її становлення і розвитку, методи побудови теорії, історичні задачі), математика (елементарна, вища), педагогіка (теорія виховання, дидактика, методика навчання), психологія (вікова, розвитку здібностей, особистості), наукова методологія (методи наукового дослідження і пізнання). Окрім цього, інтеграція освіти є однією з провідних ідей представленої дослідження, що реалізується в розробленій нами концептуальній моделі формування професійно-педагогічної готовності до розвитку математичних здібностей у старшокласників.

Принцип педагогічної взаємодії передбачає соціально зумовлений і особистісно значущий взаємовплив викладача студентів, у ході та результаті якого здійснюється особистісний : професійний розвиток не тільки студентів, але й викладача. Формуванню професійної готовності майбутніх учителів на особистісному рівні слугують основні складові педагогічної взаємодії викладача і студентів: взаєморозуміння як пізнання один одного, позитивне оцінювання особистісних якостей, умова міжособистісних: відносин: взаємовплив, що виявляється в зміні поведінки, стилю навчання і викладання; взаємини як двостороння готовність до спільних дій. Особливості повноцінної педагогічної взаємодії досліджуються в роботах Ю. К. Бабанського, І. С. Булах Л. К. Велитченко, М. О. Коць, Л. О. Савенкової, Г. В. Троцько. Т. Д. Щербан. Проведений нами теоретичний аналіз привів до висновку, що роль педагогічної взаємодії полягає в переорієнтації з сумарної (репродуктивної) технології навчання на особистісно розвивальну.

Принцип співробітництва є ключовою ідеєю сучасного педагогічного мислення, концептуальним положенням сучасної

освітньої парадигми, що логічно доповнює принципи демократизації, гуманізації та гуманітаризації. І. А. Зязюн зазначає: „Принцип співробітництва передбачає встановлення в навчальному закладі атмосфери взаєморозуміння, довірливості й взаємної вимогливості педагога і суб'єктів учіння" [6, с. 31]- Тому високі вимоги ставляться до професіоналізму викладача, його педагогічної культури. Ми погоджуємося з тим, що головним завданням викладача вищої школи стає: „Не вчити студента, а навчити його вчитись, дискутувати, співпереживати, переконувати, розвинути „культуру учіння" [13, с. 212]. Окрім цього, на нашу думку, до провідних чинників формування професійної готовності майбутніх учителів належить професійна компетентність викладача, що включає проєктувальну складову і реалізується на функціональному та особистісному рівнях.

Згідно з концепцією нашого дослідження формування професійної готовності майбутніх учителів до розвитку математичних здібностей у старшокласників має здійснюватися в процесі реалізації технології розвивального навчання. У зв'язку з цим до складових системи педагогічних умов формування названого особистісного утворення відносимо дидактичні умови розвивальної професійно-педагогічної підготовки (рис. 2).

Відтак, професійна підготовка майбутніх учителів має здійснюватися на основі *трьох груп дидактичних умов*.

До першої групи належать умови організації учіння студентів як суб'єктної діяльності: операціональна концепція наuczіння, третій тип орієнтування в завданні, організація учіння як процесу постановки та розв'язування системи задач, навчання у формі навчально-педагогічної діяльності, орієнтація на процес навчально-професійного пізнання.

Друга група умов передбачає цілісну реалізацію дидактичних принципів розвивального навчання: самодіяльності, самоорганізації, розвитку, колективізму, відповідальності, особистості в колективі.

Третю групу дидактичних умов формують психологічні принципи розвивального навчання: проблемності, індивідуалізації та диференціації, розвитку основних видів мислення (образного, практичного, теоретичного), формування прийомів алгоритмічного та евристичного типу, організації мнемічної діяльності.

**ДИДАКТИЧНА МОДЕЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО
ФАХІВЦЯ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ**



*Рис. 2. Система педагогічних умов формування професійної
готовності до розвитку математичних здібностей у
старшокласників*

Дотримання визначеної системи дидактичних умов у ході професійно-педагогічної підготовки забезпечує формування готовності майбутніх учителів до створення освітнього середовища, сприятливого для розвитку математичних здібностей в учнів старших класів.

Таким чином, педагогічні умови формування професійної готовності майбутніх учителів до розвитку математичних здібностей у старшокласників утворюють цілісну тривірневу структуровану систему з визначеними компонентами та зв'язками. Для формування складного особистісного утворення, яким є професійно-педагогічна готовність до розвитку особистісної характеристики старшокласників - їхніх математичних здібностей, необхідно дотримуватися системи педагогічних умов, представлених на трьох рівнях теоретичного узагальнення. Установлені обставини обґрунтовують закономірності функціонування педагогічної системи „викладач - студент“, націленої на особистісний розвиток майбутніх учителів, формування функціонального та особистісного рівнів професійно-педагогічної готовності до розвитку математичних здібностей учнів старших класів.

Література:

1. Бабанский Ю. К. Рациональная организация учебной деятельности / Ю. К. Бабанский. - М.: Знание, 1981. - 96 с.
2. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Лев Семенович Выготский - М.: Педагогика, 1991- 480 с.
3. Гончаренко Семен. Український педагогічний словник / Г. Гончаренко - Київ : Либідь, 1997- - 376 с.
- 4- Гуцан Т. Г. Формування готовності майбутнього вчителя економіки до профільного навчання старшокласників: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти" / Т. Г. Гуцан. -Житомир, 2011. - 21 с.
- 5- Захарчук Н. В. Підготовка майбутніх екологів до міжкультурної комунікації в процесі вивчення гуманітарних дисциплін: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 „Теорія та методика професійної освіти" / Н. В. Захарчук. - К., 2011. - 20 с.
6. Зязюн І. А. Філософські засади освіти: освітні і виховні парадигми, освітні технології, діалектика педагогічної дії / І. А. Зязюн // Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти: монографія. - К.: 2003. - С. 11-56.
7. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі: [навч. посіб.] / С. У. Гончаренко, П. М. Олійник, В. К. Федорченко та ін. [за ред. С. У. Гончаренка, П. М. Олійника]. - К.: Вища школа, 2003. -323 с.
8. Педагогіка вищої школи: [навч. посіб.] / [З. Н. Курлянд, Р. І. Хмельюк, А. В. Семенова та ін.]; за ред. З. Н. Курлянд. - [3-те вид., перероб. і доп.] - К.: Знання, 2007. - 495 с.
- 9- Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: [навч. посіб.] / [О. М. Пехота та ін.]. - К.: А.С.К., 2003- - 240 с.
10. Пискунов А. И. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики: [учеб. пособие для студ. пед. ин-тов] / А. И. Пискунов. -М.: Просвещение, 1981. - 528 с.
11. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості: [монографія] / Валентин Васильович Рибалка. - К. : Вища школа, 1996. - 362 с.
12. Семенець С. П. Теорія і практика розвивального навчання у системі методичної підготовки майбутніх учителів математики: дис. доктора пед. наук : 13.00.04 / Сергій Петрович Семенець. - Житомир, 2011. - 510 с.
- 13- Семеног О. М. Формування професійної майстерності майбутнього вчителя української мови і літератури / О. М. Семеног// Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти: монографія - К.: 2003. - 246 с.

14. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: [навчальний посібник] / Зінаїда Іванівна Слєпкань. - К.: Вища школа, 2005. - 239 с.
- 15 Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: От деятельности к личности / С. Д. Смирнов. - М., 2001. - 304 с.
16. Талызина Н.Ф. Теоретические основы разработки модели специалиста / Нина Федоровна Талызина. - М.: Знание, 1986. -164 с.
17. Философский словарь / [под ред. И. Т. Фролова]. - М.: Политиздат, 1987- - 588 с.
18. Философский энциклопедический словарь / [гл. ред. Л. Ф. Ильичев]. — М.: Советская энциклопедия. -1983. - 839 С.